

BIZITZAKO DATU NAGUSIAK

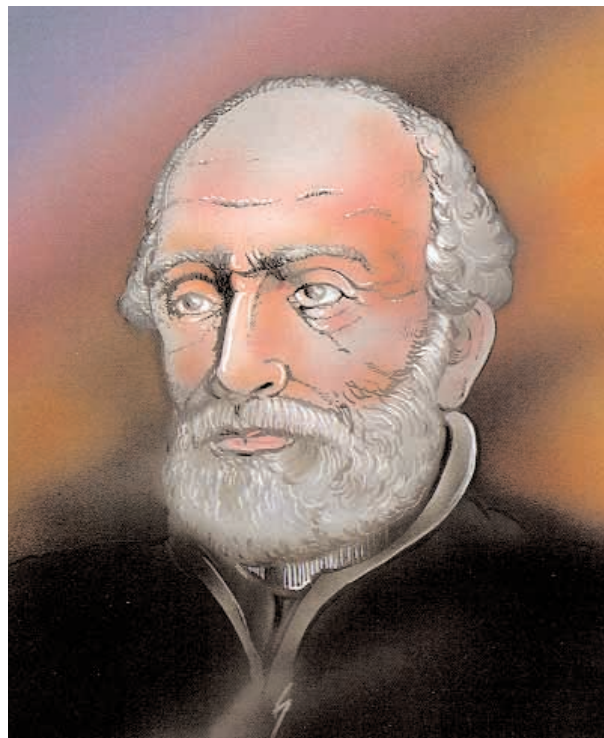
Euskal literaturaren eremuan hain sona handia duen Manuel Garagorri LARRAMENDI Andoainen jaio zen 1690eko Abenduaren 25ean. Aita, Txomin Garagorri eta ama, Manuela Larramendi zituen. Ez dakigu zergatik hobetsi zuen amaren deitura.

Lehen ikasketak Hernanin eta Bilbon egin ondoren, 1707an, hamazazpi urteko mutil gazte oraindik, jesuita sartu zen. 1720. urtera arte ikasten jarraitu zuen, Filosofia Medina del Campo-n eta, ondoren, Teologia, Salamancako Unibertsitatean burutuz bere ikasketak.

Ikasketak bukatu bezain laster irakaskuntzari lotuko zaio. Hala, 1720tik 1723ra bitartean Filosofia irakatsiko du Palencia hirian. 1723tik 1730era, berriz, Teologia Valladoliden eta Salamancan, itzal handia lortzen duelarik. Eta, nonbait, sermolari trebea ere bazen, herriz herri ere ibili bait zen sermoi eta predikutan. Aldi honetakoak ditu *De la Antigüedad y Universalidad del Bascuence en España* (1728) eta *Arte-a* (1729).

Geroago, 1730 eta 1733 bitartean, iparraldean ikusiko dugu, Baionan hain xuxen ere, Carlos II. Gaztelako Errege izanaren Maria Ana Neuburg alarguntsaren konfessore lanetan.

1734ean Loiolako Santutegira bilduko da, eta bertan hilko 1766ko Urtarrilaren 29an, 76 urte dituelarik, aita Kardaberaz adiskide min eta jarraitzaile zintzoa alboan duela.

Urte zailak dira haiek, bestalde, jesuitentzat handik urte betera erbestera ihes egin beharko bait dute Carlos III.ak horretara beharturik.

Loiolan egindako hogetamabi urte luzeetan ez zen geldirik egon: Gipuzkoa osoan zehar sermolari lanetan ibiltzeaz gainera —*Aita Manuel*, honela zeritzoten, hizlari aspergaitza izan zen— era desberdinetako arazoak konpontzen laguntzera ere saiatu zen, bateko Hernani herriaren alde, hurrengo zenbait mojen arteko haserreak baretzen eta antzerako kontutan.

Agiriko zeregin honez gainera, berez isilagoa baina nabaria duen idazle jardunari ez zion behin ere utzi, alde batetik, eskutitz asko eta, bestetik, bere *Hiruhizkuntzatako Hiztegi* ezaguna (1745), bai eta *Corografia* eta beste anitz liburu ere Loioian idatzi bait zituen. Hartu zuen, beraz, aski egitekorik eta nekerik.

AIOTETXEA
Baserri honetan jaio zen Aita Manuel Larramendi, Andoain-en (Gipuzkoa, 1790).

BURRUKATZAILE ETA ZIRIKATZAILE

Haren idazlanetatik atera daitekeenez, eta horretan bat datoz kritikari guztiak, jenioz bizia eta alaia genuen Aita Manuel, eta burrukatzaile eta zirikatzaile, etxeokokin ez ezik baita kanpokoekin ere, batez ere euskara mesprezatzen bazuten.

Larramendik eztabaidakideekin jolas egitea atsegin du. Horretarako irrikitan dagoela dirudi. Hala, bada, batzutan ez dago antzematerik non hasten den txantxaren muga eta non amaitzen. Bestetan, berriz, haiei trufa ere egiten die gupidagabeki, noizean behin euskarazko esaldiak tartekatuz gaztelaniazko idatzietan, iraina ulertu ezinak are mingarriagoa egin dezan. Gehienetan ironiarik mehe eta finenaz astintzen ditu etsaiak.

Eztabaida sakon hauetan murgildurik, gaztelaniaz idatziko du batipat. Euskara «hizkuntza basatia eta zakarra, ezgauza» (*rudem et barbaram linguam, cultum abhorrentem*) moduko esaerak idatzi zituztenak behar zituen eskarmentatu eta isilerazi: Mariana, Mayans, Armesto, etabar.

SALAMANCAko UNIBERTSITATEA

Urtetan lan egin zuen Larramendik Jesus-en Lagundiaren ikastetxe nagusietan, eta baita irakasle berezi bezala Salamanca-ko Unibertsitatean ere (1725-1729). Hiri honetan eman zuen argitara euskararen bere gramatika.

Baina erantzun eta kontraerantzunaren jokoa beti maisuki erabiltzen duelarik ere, badaki alditan iruzur egiten ere. Horrela, bada, eta *Hiruhizkuntzatako Hiztegiari* dagokionez esate baterako, aurrez aurre dituen eztabaidari dialektikoei ziria sartu asmoz, egileak berak aitortzen du hiztegiak hitz asmatuak ere badituela. Eta okerrera da ez duela zehazten zein den horietakoa eta zein jatorri jaso.

Larramendiren azken helburua, dela datu historikoak damaizkigunean, dela hizkuntzarekiko kontuak aztertzen dituenen, ez da zientzia egitea, ezta pazientzia guztiz egindako datu jasoketa edo ikerlan bat ere. Euskararen etsaiak isilerazi nahi ditu eta, adar-jotze batzu gorabehera, euskarari behar duen maila eman. Horixe da kontestua.

KULTURA HANDIKO GIZONA

Kultura handiko gizona dugu Larramendi. Bere garaian eta ondorengo urteetan halako sona eta ospea hartzen du non orakulua bait litzan entzuten dioten eta atxekitzen zaizkion jarraitzaileak. Urteak aurrera, ordea, eta hizkuntzalaritza zientzia gisa hartuko denetik bereziki, gorago aipatu bezala, zientziari eta datuari behar bezain rigoroski eta estuki ez lotzeagatik batipat, haren fama asko jaitsiko da.

Gertaera honek, hala ere, ez du erabat deusezten haren irudia. Larramendi bere garaiko gizonik jakintsuenetako bat da eta Pasea oso emana.

Kultura handi eta zabal horren ondorioa da irakasle eta sermolari moduan bereganatu zuen ospe eta entzutea. Baita, halaber, euskararen

MARIA ANA ERREGINA
Karlos II.aren bigarren emaztea
(1667-1740). Larramendi, beraren aitor-
entzulea izan zen, eta haren defentsan
ere idatzi behar izan zuen
andoaindarrak: *Memoriales presentados
en la Corte de Sevilla en defensa de la
Reina viuda, Mariana de Neoburgo*
(1732).

eta euskaldunen jatorriari buruz edo Euskal Foruen defentsatan edo euskararen azterketari zuzenki eskaini zizkion liburu mardul bezain aberats eta samurrak.

Jakintza horren lekuko da, era berean, bere aurretiko euskal literatura ezagutzen duela. Hiztegiaren sarreran, adibidez, 1745 arteko euskal literatur produkzio ia guztiaren berri ematen digu.

Garai hartako jakintsu batzuen eritziaren ustez, latinak eta latinetik eratorritako hizkuntzek beren gramatikak bazituzten ere, euskarak, haien moldeetatik arras ezberdintzen zenak, ez zirudien horretarako gai zenik. Larramendik, hori ikusirik, enkarte horri gustoz eutsiko dio, baina ez harrotasunez —*Ezina, egina* «,El Imposible Vencido») esaundak hala badirudi ere—, herri maitasunak horretara bultz egiten diolako eta bere burua horretarako gai ikusten duelako baizik. Badaki, alegia, ingurugiro horretan, duen jakintza ondareagatik, aisa moldatuko dela. Eta, halatan, ausarki ekingo dio bere lan emaitza handiari.

LOIOLA (1734-1766)

Larramendik Loioian eman zituen bere bizitzako azken hamarkadak: hemen ondu zuen bere Hiztegia eta gipuzkoarren aldeko hainbat lan.

Badu argitara gabe geratu zen lanik ere. Esate baterako bere irakaskintzan erabilitako latinez idatzitako hainbat lan filosofiko-teologiko. Ez dakigu zehazki zergatik ez ziren argitaratu. Josulagundiko buruek Lagundiaren existentzia kinka larrian jar zezan beldur zirelako-edo izan daiteke izkutuko arrazoietako bat.

Esan dezagun, azkenik, badela idazle ospetsurik harritzen denik nolatan literatura espainolaren XVIII. mendeko erudizio erreseinetan ez den Larramendiren izenik aipatu ere egiten, gaztelaniaz ari denean hain jario eta distira apartak ukanik.

Larramendiren itzala, batez ere, hiru esparrutan nabariko da: *literaturan*, Hegoaldeko giro literarioaren zuzpertzaille gisa; *euskararen errebindikazioan*, apologistarik ezagunen bezala; eta *ideologia politikoan*, «Lehen abertzale»tzat jo bait du hainbat historigilek. Baina ezaugarri horiek ez dira batu Larramendirengan kasualitate hutsez, gertakizun historiko batzuren pilaketa modura baino. Hona batzu:

XVIII. mendea *Ilustrazioaren* mendea da Euskal Herrian ere. Horren lekuko dira «Azkoitiko Zalduntxoek» eta Bergarako Errege Mintegiaren lanak, ikerketak eta ardurak.

Merkantilismoaren aroa ere bada. Merkantilismo honen baitan kokatu behar da *Real Compañía Guipuzcoana de Caracas* izeneko merkatal baltzuak Euskal Herria eta Amerika artean eratu zuen komertziorako garraio sare eta monopolioa.

Matxinaden mendea ere bada Larramendik bizi duen hau.

Foruen kontra, gero, XIX.ean, izango diren bezalako erasorik ez bada ere, Larramendi etengabe kezkatzen dute euskaldunek haiekiko duten axolagabekeriak, eta zenbait idazle eta agintari gaztelaren gutxiespenak.

Giro honetan ulertu behar dira euskararen eta Euskal Herriaren aldeko Larramendiren lehia eta ahaleginak.

G. MAYANS Y SISCAR
Mayans y Siscar valentziarrak (1699-1781) gaztelaniaren jatorriaz idatzi zuen (1737); izen handiko erret liburuzain eta hizkuntzalari honekin desados agertu zen Larramendi, honen etimologiak «logogrifoak» zirela esan zuelako eta euskarari Penintsulako historian leku aski zabala eskaini ez ziolako.

GIRO LITERARIOAREN ZUZPERTZAILE

Larramendi da Hegoaldeko euskal literaturaren piztailea. Berari zor dio euskarak Hegoaldean Kardaberaz, Mendiburu, Ubillos eta beste mordoskarekin -L. Villasantek 18 jarraitzaileen izenak aipatzen ditukan zuen loratze eder bezain emankorra.

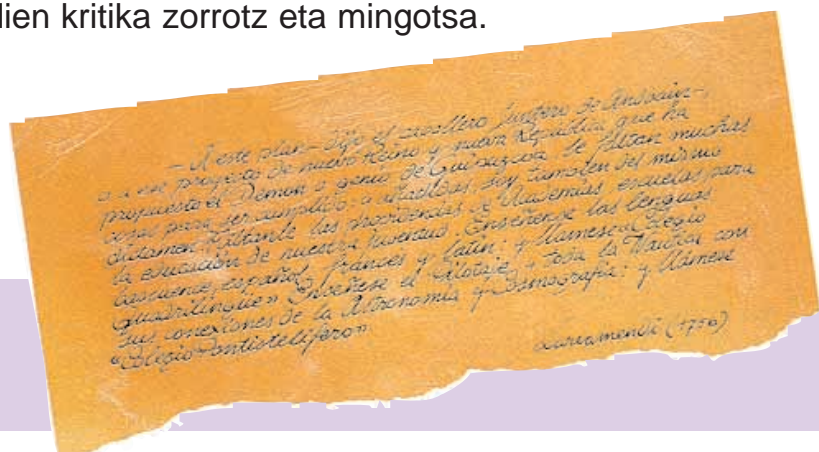
Gizon jakintsua eta zorrotza izanik, euskarak artean ez zuen mailara jasoko du, horretarako tresneria-gramatika eta hiztegia- eta oinarri ideologikoa -euskara eta Euskal Herriari buruzko ideiak- eskaintzen zizkiolarik. Kanpokoei ez ezik euskaldunei ere astindu ederra eman zien bere esanekin. Haiei euskararekiko zerabilten mesprezuagatik, hauei erakusten duten axolagabekeria eta ganoragabekeriagatik. Hortik dator, adibidez, euskal sermolariei egiten dien kritika zorrotz eta mingotsa.

Giro berri bat sortuko du eta hainbat euskaldun jakintsu euskara defendatzera eta euskaraz idaztera bultzatuko ditu.

Berak, tamalez, ia apologista gehientsuenek bezalaxe, oso gutxi idatzi zuen euskaraz. Hala ere, euskara goi mailan jarri zuen, euskaldunon mintzairari merezi zuen ohorea ematen ziolarik.

7

IDAZLANA	IDAZTURTEA	EDIZIO-URTEA
Corografía o descripción general de la Provincia de Guipúzcoa	c.1754	1882
Conferencias curiosas, políticas, legales y morales sobre los Fueros de Guipúzcoa	1756-58	1983
Autobiografía	1764-65	1973

ARGITALPEN-ATZERAPENAK
Larramendiren obra nagusi batzuek, politikoenak, ez ziren beren idatzegaraian argitara aman. Aitzitik, isil erazita geratu ziren, ondoko mendeetan argitaratzaile lagunena bat izan zuten arte. Horrela, ba, Larramendiren idazlanetatik galdu ere egin zen zenbait, Gipuzkoaren Historia bat, adibidez.

EUSKARAREN APOLOGIA

Larramendi da apologisten artean sutsuena eta ezagunena. Hura bezala, apologista asko dugu euskal tradizioan. Bera baino lehenagokoak, Garibay, Poza, Moret, Lope de Isasti, Baltasar de Etxabe... ditugu; Humboldt, Mogel, Astarloa, Erro... beranduagoak.

Hauen ustez, euskara da hizkuntza jaun eta jabea, goi mailako («superior»); gainerakoak, ostera, akasdun eta erabat ezgauza dira. Beste hizkuntzei falta zaien zuzentasuna du euskarak.

INTXAUSTI JAUREGIA

Loiolatik hurbil, Azkoitiko Jauregi honetan hasi ziren biltzen «Zalduntxo» deituak. Hain zuzen, Larramendiren azken urteetan gorpuztu zen Adiskideen Elkartearen (1763koa da, esate baterako, Elkartearen Aurreproiektua).

Babel-go hizkuntzen nahasketaren ondorenean Jafet-en seme zen Tubalek ekarri zuen euskara Euskal Herrira. Nahasketa hartan sortu ziren 72 haietako hizkuntza nagusi — *matriz*— bat da euskara. Eta, noski, erromatarrak etorri aurretik penintsulan erabili zen hizkuntza bakarra bera izan zen.

Euskara, beraz, bertakoa izateaz gain, hizkuntza aberats, kultu eta zabala dela erakutsi nahi du Larramendik. Horretara bildu zituen bere jakintza eta indarrak, apologista guztiek bezala.

KARDABERAZ, MENDIBURU, UBILLOS

Larramendi-k sustaturik izan zuen Euskal Literaturak Hegoaldean bere lehenengo hegaldi luzea. Kardabera, eta Ubillos-en liburu-azalak eta Mendiburu-ren irudia (Oartzun) dakartzagu oroigarritzat.

Gehiegikerian erori zen, ordea. Hain gora jaso nahi zuen euskara non, ez soilik gaztelaniak baizik-eta berdin latinak edo gerkerak ere, euskaratik harturiko hitz asko dituztela ere erakusten saiatuko den.

Larramendik min du, kanpotarrek euskararekiko daramaten azpijokoagatik eta min, euskaldunen axolagabekeriagatik, «Los Vascongados no parece que han hecho aprecio de ella (la lengua vasca)». Garbi du, horretara, euskarak burua jasoko badu, ordura arte ez bezalako literatura egin eta erabili beharra zegoena: garbiagoa, jatorragoa, apainagoa.

Apologisten pentsamolde honetan sustraitzen da, ondorio logiko moduan, hizkuntza mailan ezagutzen den garbizalekeria edo purismoa.

Gaur egun, gorago aipatu bezala, eritzi nagusia da apologisten ikuspegian huts barkaezin eta nabari bat dagoela. Kontraesan bat, alegia. Alde batetik, kontenplazio objektu huts bihurtzen dute euskara eta, bestetik, erasogai diren hizkuntzak komunikazio tresna gisa darabiltzate.

9

NAZIONALISMOAREN LEHEN ARRASTOAK

Larramendik gai politikoari ere betebetean heldu ziola ezin ukatu. Aproposak dira hori ikusteko *Corografía de Guipuzcoa eta Sobre los Fueros de Guipuzcoa*.

Larramendi da, hainbat autoreren ustetan, euskal «lehen nazionalista». (Pre-) Nazionalismo horrek Foruetan lituzke bere erroak.

HIZKUNTZAREN DEFENTSA

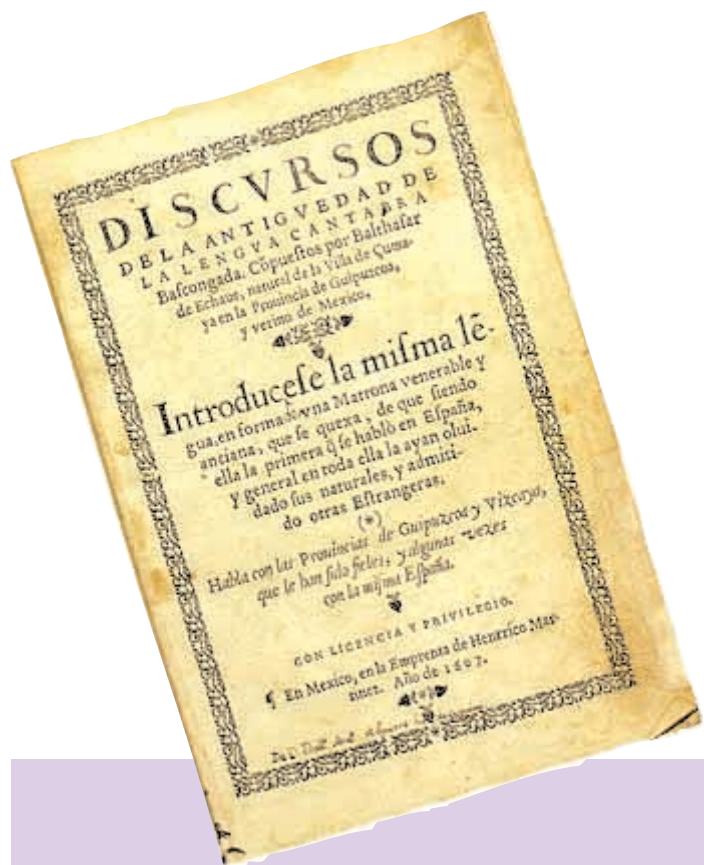
Hamaseigarren mendetik zetorren (Garibai, 1571; Poza, 1587; Etxabe, 1607), tradizioari jarraiki Larramendik ere idatzi zuen bere «apologia» (1736).

Foruen —Gipuzkoako foruen, zuzenki— defendatzaile gartsua dugu andoaindarra. Foruak ez direla pribilegioak adierazten du, eta beraien defentsan azken baliabide gisa indarra erabiltzeko eskubidea ere aitortzen dio Gipuzkoari. Dena den, Fernando VI. erregeak hori egin lezakeenik ez du inola ere uste. Haren pentsamendu politikoa erregearen, erregegoaren eta erregetzaren aldekoa da. Ezin du pentsatu ere egin bere Erregek Foruak deusezta edo ken litzakeenik. Argi du hiru probintziek eta Nafarroak —euren Foruekin, noski— Espainiako Erregearekin behar dutela, tartekamarteka bestelako ideiekin jolas egitea gustokoa badu ere.

Joko, jolas, amets eta balitz horietan ari dela, galdera hau egiten du, — itxurak ondo zainduz, haatik—, eta hitza agure zahar baten ezpainetan jartzen duelarik: euskara hizkuntza bizia delarik, euskaraz ari direnek zergatik behar dute batzuek Gaztelaren menpe eta besteak Frantziarenean? Eta izen bat ere proposatzen du euskaldunak bilduko lituzkeen balizko erakunde horrentzat: «Provincias Unidas del Pirineo».

Bada gehiago ere, ordea. Zenbaitek, abertzaletasunaren hastapenak baino zerbait gehiago ikusi nahi du Larramendiren obran. Hauen aburuz, euskal arrazakeriaren iturburua ere Larramendiren lanetan agertzen da lehenik. Izan ere, euskaldunak nahasketarik gabeko endakoak omen gara, dio Larramendik, eta denok ere aitonsemeak. Hona hemen gure jesuitaren zenbait pasarte: «Esta nacioncita —Gipuzkoari buruz ari da hemen— siempre ha estado en este angulo septentrional, jamás se ha confundido ni mezclado con ninguna de las naciones que vinieron de afuera, ni de moros, godos, alanos...». Beste hauek ere bai: «todo guipuzcoano que viene de alguno de los solares de Guipuzcoa siempre ha sido noble y siempre lo es y siempre lo será». «No se ven en Guipuzcoa contrahechos y de semblante brutos, como en otros reinos».

EUSKARAZKOAK

Euskarazko lanak urriak dira eta bigarren mailakoak gaztelaniazkoekin erkatzen baditugu, baina aipagarria deritzogu egindakoari, askoren eritzian kalitate oneko eta freskoa bait da. Adibide gisa, hona zer dioen, esate baterako, L. Michelenak: «su prólogo al *Jesusen Biotzaren Devocioa* de Mendiburu debe figurar por méritos propios en cualquier antología de prosa vasca».

Urriak izatearen arrazoia gorago aipatua dugu. Larramendik ez zuen — garaiko seme izaki hura ere— euskararen ezinbestekotasunaren planteamendurik egin ere egiten.

Haren agiriko eta izkutuko arrazoia, eta jokabidea, garbia zen: euskararen etsaiak isilerazi. Euskarari berari baino gehiago begiratzen die kanpotarren kritikei eta hauek komentitze lanari. Apologistek jokatu ohi zuten bezala jokatu zen, beraz.

Honako lan hauek aipatzen dira harenak direlakoan: Mendibururen *Jesusen Biotzaren Devocioa* liburuaren hitzaurrean datorren hari zuzenduriko eskutitza-, Sebastian Gandarari eginiko beste eskutitz bat; Asteteren dotrinaren itzulpen bat... Bere *Hiztegian eta Corografian* ere sartzen ditu euskarazko hainbat zati; *El Imposible*n ere badakartza olerki batzu...

Aitortu beharrekoa da era berean, eta haren mesedetan, beste kontu bat; alegia, bere *Hiztegian* sartu omen dituen berak asmatu hitz ustel bat bera ere ez duela erabiltzen bere jardunean. Hizketa goxo, solte, naturala dario haren idazkerari.

FONTECHA (1760)

Larramendi-ren egunetan euskal Foruen defentsari gogoz heldu behar izan zitzaion. Borbondarren politikaren arriskuei aurre egiteko. Hona, Bizkaian argitara emandako Fontecha Salazar-en obra. Larramendirenak 1983a arte itxaron behar izan du.

LAN POLITIKOAK

• *De la antigüedad y universalidad del Bascuence en España: de sus perfecciones y ventajas sobre otras muchas lenguas: Demostración previa al Arte, que se dará a luz de esta lengua* (1728).

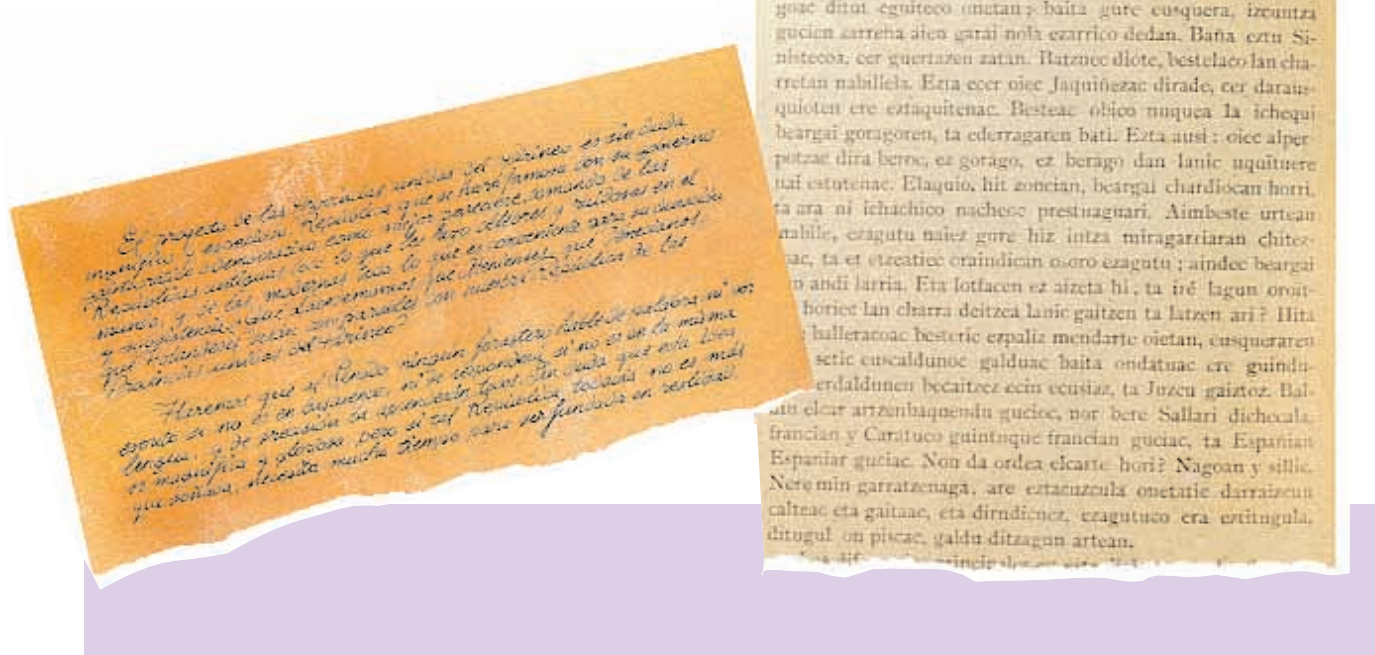
Arestian aipatu ditugun zenbait ideiareen garapena liburu honetan mamitzen da, euskararen aldeko saio suharra dela argi eta garbi izenburutik bertatik antzeman daitekeelarik. Hona zer dioen: Euskara Espainiako hizkuntza zaharrena da. Tubalek

Babelgo nahasketaren ondorenean ekarritakoa. Euskararen bidez azal daiteke gaztelaniazko hitz askoren etimologia. Euskara bere inguruko beste hizkuntzak baino hobea da, ez du akatsik. Hizkuntza filosofikoa da, erregularra, salbuespen gutxikoa, eta dituen fonemen hotsak berak ere eztiak eta atseginak dira.

13

GIPUZKOAKO EUSKARA

Larramendi-k, gutxi idatzi zuen euskaraz. Hona nola ikusten zuten Gipuzkoako euskalkia.

Handik urte betera argitara emango duen, eta prestaturik bide daukan euskararen gramatika den *El Imposible Vencidori* bidea ireki nahi dio obra honekin.

- *Discurso histórico sobre la antigua famosa Cantabria. Questión decidida si las provincias de Vizcaya, Guipuzcoa y Alava estuvieron comprendidas en la antigua Cantabria (1736).*

Obra honetan euskaldunak erromatarrek menperatu ezinik utzi zituzten kantabroen ondorengoak direlako kontu edo mitoari men egiten dio, bera baino lehenagoko beste hainbat idazlek —Oihenartek, adibidez, besteak beste— faltsukeriaren arrastoak salatuz zituen arren. Larramendiren asmoetarako, ordea, mito horrek bazuen erakarpenik eta indarrik.

GIPUZKOAKO ALDUNDIA
Euskal Erakunde beregainen sinbolo zen Larramendirentzat Gipuzkoako Diputazioa, hona dakargun Jauregia geroagokoa bada ere (1867).

- *Sobre los Fueros de Guipúzcoa. Conferencias curiosas, políticas, legales y morales sobre los Fueros de la M. N. y M. L. Provincia de Guipúzcoa.*

Liburu hau ez zen bere garaian argitaratu, zentsura arazoak zirela kausa, seguruenara. 1983an eman zen ezagutzera J. Ig. Tellechea Idigorasen eskutik, honen estimulan 1756-1758 urte inguruetan idatzia izan zelarik.

Gai politikoa du nagusi liburu honek. Foruak eta Foruen esanahia. Elkarrizketa gisa taxaturik Larramendik, lehen ere adierazi bezala, eta gai zailak jolasean errazago aditzera ematen direlako ustean, Gipuzkoak berak ez baina Espainiak Gipuzkoa libre uztea nahi balu zer gertatuko litzatekeen galdetzen du, besteak beste. Liburu polemikoa.

15

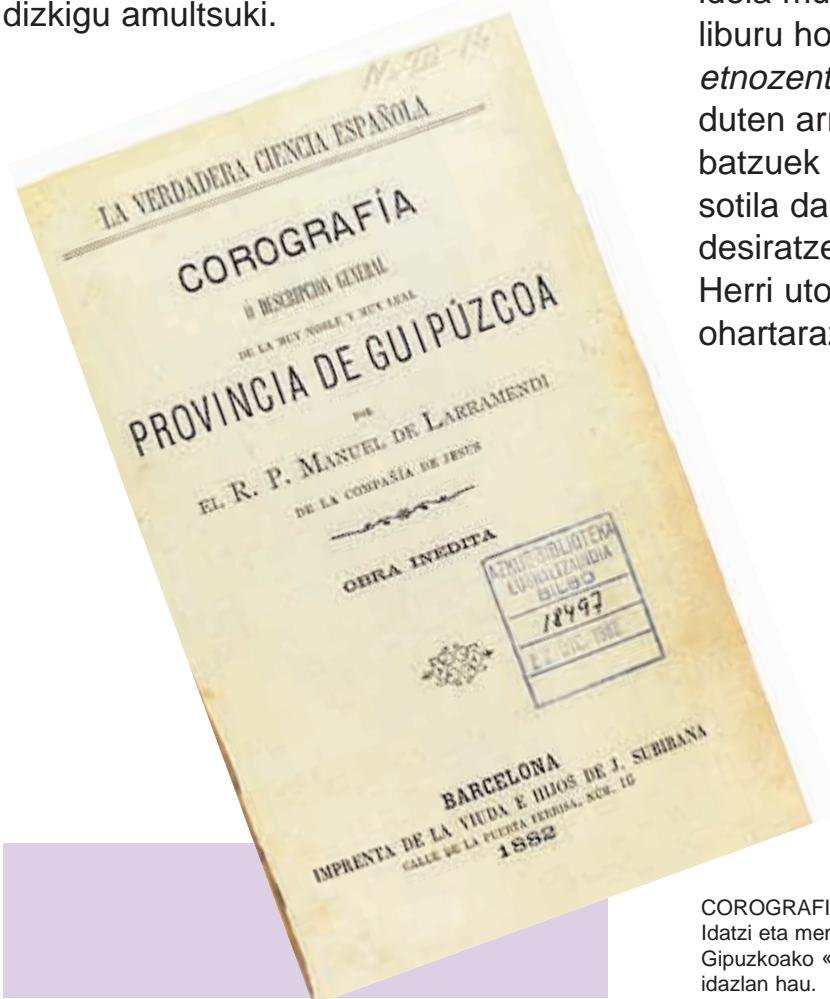

FORUAK
Berrikitan argitara ahal izan da Larramendiren obra hau, Tellechea Idigoras-i esker. Historiako Erret Akademian (Madrilen) dago autorearen eskuizkribua.

- *Corografía o descripción general de la muy noble y muy leal Provincia de Guipúzcoa.*

Hil baino hamar urte lehenago idatzitako obra du, 1882an eman bazen ere argitara.

Gipuzkoa eta gipuzkoarren goresmen obra da: ohiturak, jantziak, geografia, erlijioa, dantzak, nekazaritza, arrantza, euskara... azaltzen, erakusten eta deskribatzen dizkigu amultsuki.

Bere sorterriarentzat duen zaletasun mina eta maitasuna erakusten ditu obra honetan Larramendik. Esan liteke, heriotza ere hurbil nabaririk, istilu dialektikoen garratzaldiak utzi eta hain kuttuna duen Gipuzkoa erakutsi nahi diola irakurleari, erarik samurrenaz.

Samurtasun horrek eraginik idatzi zuelako agian, batzuek *pre-nazionalismo* izenez bataiatu duten ideia multzoa baino ez dute ikusten liburu honetan; beste batzuek *etnozentrisimo* kalifikatiboz baretu nahi duten arrazismo izkutua; hirugarren batzuek *igualitarismo* bezalako hitz sotila darabilte, zeinaz Larramendik desiratzen zuen antzinako Euskal Herri utopiko baten aztarnez ohartarazten duten.

COROGRAFIA (1882)
Idatzi eta mende eta laurden geroago kaleratu zen, Gipuzkoako «lurraldearen deskribapen» maitatia den idazlan hau.

EUSKARARI BURUZKO LANAK

Bi dira aipatu beharreko obrak:

- *El Imposible Vencido. Arte de la Lengua Bascongada* (1729).

Euskaraz «Ezina, egina» ere dei geniezaioke urte askotan euskararen lehen gramatika izena merezi izan duen obra honi. Deklinabidea, aditza, sintaxia eta prosodia aztertzen ditu. Gehigarri gisa, poesi eredu batzu ere komentatzen ditu, neurkera, azentua, itzulpen eta abar emanez.

Euskaraz gramatkarik ezin egin omen zeneko uste merke baina,aldi berean, arras zabalduari aurre egiteko asmoz idatzi zuen. Arrazoi hori dago liburuaren izenaren azpian ere.

- *Diccionario trilingüe del Castellano, Bascuence y Latín* (1745)

Gipuzkoako Probintziaren bizkar inprimatu zen Donostian.

Berau dateke gure andoaindarrak idatzi dituen obren artean handiena, ezagunena eta jarraitzaileengan eraginik zuzenena izan duena.

EL IMPOSIBLE VENCIDO (1729)

Salamanca-n argitara zen Larramendi-ren oinarritzko obra hau: Berau ezagutu izan da euskararen lehenengo gramatika bezala.

Bi alekitan eman zuen. Lehena, berez, hiztegi denaren sarrera da, non, lehen ere aipatu bezala, euskararen jatorriaz, euskalkiez, euskararen zuzentasunaz eta beste hamaika ideiaz idazten duen. Bigarren alekia hiztegiak osatzen du. Eta hiztegi honen eragina hain da hedatua eta nabaria Hegoaldeko hiztegiileen artea, Azkuerenean ere aurkitzen bait da, Mitxelenak oharterazi bezala. Larramendiren obra honen uharak, hortaz, luze iraun duenik ezin uka.

17

Egilearen izenari kalterik handiena ere obra beronek egin diola esan behar da, hala ere, era berean. Egileak berak aitortzen du hiztegiak hitz asmatuak ere badituela (hiru besterik ez ei dira, dio egileak, egiari jaramon handirik egin gabe: *sutanpe* —kainoia—, *godaria* —txokolatea— eta *surrautsa* —tabakoa—) eta, ez du zehazten zein den horietakoa eta zein jasoa. Hiztegia erabat baliogabeturik gelditzen da horrela, jakintsuen ustez. Badirudi, oraingoan, ziriaren eta lanaren arteko mugak behar bezala ez bereizteak berari egin diola jukutriarik mingarriena.

DICCIONARIO TRILINGÜE (1745)

Euskara idatziak bere bidea egin zezan, Larramendi-k Gramatika eta Hiztegia egitea erabaki zuen. Hitzaurre luze batez hornitua dator obra hau. Euskal lexikografian lekurik behinena izan du beronek.

«LARRAMENDI» IKASTOLA (Andoain)
Sorterriko Ikastoiak «Aita Larramendi» du izentzat, Larramendi-ren esanahi historikoa horrela ere azpimarratuz.

ANDOAINGO PARROKIA

Leitza indianoaren hilburukoa tarteko eraiki zen eliza hau. Haren enkarguz ibili zen Larramendi eraikuntza honen arduratan (1765-1766): «a pesar del demonio y de muchos ministros suyos, prosigue con toda felicidad» (obra-lanak, alegia), idatzi zuen josulagunak.

Hizperri edo neologismo horiez landa, beste zenbaitetan erdal hitzentzat asmakizun hutsezko etimologiak ematen ere badaki. Esaterako:

hazaña < (h) ats (= arnasa) + zaña (kirioa) lexemen konposaketa litzateke.

estandarte < estando + (egin) arte-rena

alabanza < alaba + an (t) za-rena

Hiztegiaren oinarria gaztelania da. Gaztelaniazko hitzen euskal ordain — ondoren, latinez ematen saiatzen delarik, askotan, bere burua horretara derrigorturik aurkitzen du, hitzak asmatu behar bait ditu.

19

LARRAMENDI KALEA (Andoain)
Euskal Herrian hainbat herritan gogoratu da, azken urteotan, Aita Manuel Larramendi, eta kale, plaza, ikastetxe edo liburutegiek haren izena hartu dute.

BESTELAKOAK

- *Autobiografía y otros escritos*

1973an Tellechea Idigorasek bildutako idatziak dira hauek. Autobiografia bera hil aurretxoan idatzia bada ere, gainerakoak sasoikoa zenean moldatu zituen, 1716 eta 1747a bitartean.

Obraren atal nagusia Larramendik *hirugarren pertsonan* hasi eta gero *ni eta nik* bihurtzen duen autobiografia da. Laster txastatzen da Larramendi gustora eta gogo onez ari dela bere bizitzaren berri ematen. Halako gustoz aritu ere, non Tellecheak *Autobiografía* ala zuzenago *Autoapología* ez ote den galdetzen duen.

HERIOTZ MENDEURRENA (1766-1966)
Jaioterriak honela gogoratu zuen
Larramendi orain ia hogeitabost urte.